

Cezaevlerinde İnsan Hakları

Tek Tip Giysi-Tekdüze insan

Güney Dinç

Cezaevlerinde “tek tip giysi” sorunu bütün bir 12 Eylül Dönemi ve sonrasında hep gündemde kaldı. Gazetelerde hemen her gün siyasi tutukluların -ve giderek yakınlarının- bu uygulamaya karşı gösterdikleri tepkiye ilişkin haberler yer aldı, çarpıcı fotoğraflar yayınlandı. Siyasi tutukluların -ve yakınlarının- kararlı tutum ve direnişleri sonunda, bir süre önce siyasi otorite, tek tip giysi”nin kaldırılması yönünde bazı kararlar almak zorunluluğu hissetti.Ancak “tek tip” uygulamasını/zorlamasını getirmiş olan zihniyet bugün de yerli yerinde duruyor. Güney Dinç dostumuz aşağıdaki yazısında işte o zihniyeti bir daha teşhir ediyor, bir kez daha gözler önüne seriyor. B.S.

Tutuklu, henüz yargılanıp cezalandırılmamış kişi. Arada bir mahkemeye götürülüyor. Aklanma, salıverilme umudu var. Beklentilerinin gerçekleştirilmesi için etkili bir hukuk savaşı vermek zorunda. Duruşmada tanıklara soru yöneltecek, savunma yapacak, suçsuzluğunu kanıtlamaya çalışacak. Giyimiyle, davranışlarıyla, konuşmasıyla kişiliğini sergileyip güven arayacak. Her oturumda, yargıçla sanık arasında, karşılıklı etkileşim kurulacak. Özgürlük ve can pahasına yürütülen bu tartışmada başarılı olabilmek için, sanık, önce kendisine güvenmeli.

Duruşma başlayacak. Bir de bakıyorsunuz, patates gibi eğri büğrü, sıfır numarayla parlatılan cascavlak kafalarıyla bir dolu insan, yargıçların önüne dizilivermişler. Kimine bol, kimine dar gelen, yakası paçası kıvrım kıvrım, boyası atmış mavi giysileriyle, gözleri ayaklarında, bekleyip duruyorlar. Ana öğlunu, nişanlı sevgilisini, seçip tanımakta güçlük çekiyor. Kafatası ölçme uzmanı Lombrozo usta yattığı yerden kalkıp gelse, "doğuştan suçlu" kuramının kanıtlandığını görmekten

övünç duyacak. Bu koşullar altında duruşmaya getirilen tutuklu sanıklar, can kavgasına yenik başlıyorlar.

Tek tip giysi zorlamasının başladığı günlerde, Cezaevleri Tüzüğü'nün 139. maddesi, "Tutuklular, kendi elbise, çamaşır, ayakkabı ve çoraplarını giyerler." diyordu. Ceza Yargılama Yöntemleri Yasası'nın 116. maddesi, "...tutuklamanın amacı ve tutukevinin düzenini sağlayacak.." önlemlerin dışında, henüz cezası kesinleşmeyen kişiye, aşırı sınırlamalar getirmiyor. Yasa, tutukluya, kendi olanaklarıyla "...istirahat ve meşgalesini düzenleyebil, ." me kolaylıklarını açık tutuyor.

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tutukevleri Genel Müdürlüğü'nün 4 Nisan 1978 günlü ve 28-48 sayılı genelgesinde, "Bazı cezaevlerinde bir ayırım yapılmaksızın hükümlü ve tutukluların makine ile traş ettirilmesi, günlük gazete gereksinmelerinin yeterince karşılanmaması..." eleştirilerek, bundan böyle:

"1- Ceza ve Tutukevleri İcra Yönetmeliği'nin 20. maddesinde belirtildiği üzere, toplum içinde alışılmış hal

dışında olmadığı ve saçlarının temizliğine dikkat ve özen gösterdiği idarece saptanan hükümlü ve tutukluların saç ve sakal bırakmalarına izin verilmesi,

2- Hükümlü ve tutukluların bilgi edinmelerine, dış yaşam ile ilişkilerini sürdürebilmelerine olanak sağlamak üzere günlük gazete gereksinmelerinin mutlak şekilde karşılanması... <1>

12 Eylül'den sonra bu kurallar işlemedi. Tutuklular, tek tip elbise giymeye zorlandılar. Onlar, bu uygulamanın yasalara ve özellikle Cezaevleri Tüzüğü'ne uygun olmadığını biliyorlardı. Her gün radyoda, TV'de en ağır suçlamaları omuzlamak zorunda bırakılan bu insanlar, cezaevi yoksunluğunda ellerindeki son kırıntıları da yitirmek istemiyor, küçücük haklarını korumaya çalışıyorlardı. Tek tip giysi yüzünden cezaevlerinde patlak veren sessiz direniş, giderek duruşma salonlarına kadar uzandı. Tutukluların yakınmalarını önemsemeyen yargıçlar, "cezaevlerindeki uygulamalar bizi ilgilendirmez," dediler. Mavi tulumlarını çıkartıp iç çamaşırlarıyla kaldıkları için duruşmadan kovulanlar, avukatlarının, yakınlarının önünde coplanıp dövülenler oldu. Görüş ve mektuplaşma yasakları, hücre cezaları verildi. İki kez duruşmadan atılanlar, bir daha mahkemeye götürülmediler. Ölüm cezası istemiyle yargılananların duruşmaları bile, tek tip elbise giymemekte direndikleri için sanıkların yokluğunda sürdürüldü. Gün geldi, kimi sıkıyönetim komutanları, giysi konusundaki kararlı tutumları nedeniyle, yargıçlara teşekkür mektupları gönderdi. Yaklaşık üç yıl dorukta kalan gerilim, birçok sanığı savunma olanaklarından yoksun bıraktığı gibi, bazı ceza indirimlerinden yararlandırılmalarına engel oldu.

Büyütülecek olay mıydı bu? Dört duvar arasında kısıp kalan insanların burunlarını sürtmek, dirençlerini kırmak için, böylesine yersiz ve haksız bir güç gösterisine gerek var mıydı? Yargılayanlarla yargılananların karşı karşıya getirilmeleri, kararlar üzerinde etkili oldu. Mahkemeler, cezaevlerinin uzantısı mıydı ki, tutuklular, cezaevi koşullarında duruşmaya çıkarıldılar. Aslında onlar, daha tutarlı davranışlar içindeydiler. Çok ağır cezalar almalarına karşın, yargı kararları nedeniyle böylesi tepkileri olmuyordu. Duruşmalarda mavi giysileriyle uslu oturanlar davardı. Birkaç suçtan yargılananlar arasında, daha önce başka davalardan cezaları kesinleşenler, artık 'hükümlü' konumuna düştüklerinden, tek tip giysiye ses etmiyorlardı. Demek ki içerdekiler, 'tutuklu' ve 'hükümlü' ayırımına uyum gösteriyor, kendileri kurallara uydukları gibi, yönetimden de aynı davranışı bekliyorlardı.

1983'te değiştirilen Cezaevleri Tüzüğü, ANAP iktidarınca 17 Ağustos 1987'de bir kez daha onarıldı. 87/12046 sayılı Bakanlar Kurulu kararnamesiyle son biçimini alan 139. maddede,, "Hükümlü ve tutukluların idarece verilen elbiseleri giymeleri zorunludur." denildi. Böylece davaları sonuçlanıncaya kadar yasaların 'suçsuz' saydığı tutuklular, hükümlülerle aynı konuma düşürüldü.

Tek tip giysi tartışmasında, yöneticilerin daha serinkanlı davranmaları gerekirdi. "Dediğim dediktir" yaklaşımı, onların, kendi koydukları kurallarla çelişmelerine neden oldu. Giderek hukuksal yapı bozuldu ama, olaylar durulmadı. Sağmalcılar'da, cezaevlerindeki olumsuz koşulları protesto amacıyla gösteri düzenleyen tutuklu yakınları 1 Ağustos 1987 günü tutuklandılar. 19 Kasım'da, "...sevk zincirine vurulmayı reddettikleri için, jandarma tarafından araçtan zorla indirilip yerlerde sürüklenerek mahkemeye götürüldüler. Duruşma salonuna alındıklarında tek tip cezaevi elbisesini çıkartmak isteyen sanıklar, jandarma tarafından engellenmek istendi. Mahkeme heyetinin gözleri önünde itilip kakılan, tartaklanan sanıklar, tek tip elbiselerini çıkartarak yırttılar. Bu arada sanıkların üzerine atılan ve ağızlarını kapayıp yumruklayan jandarmalar -mahkeme başkanının uyarısı üzerine tartaklamaktan vazgeçtiler. Sar »: s- a a üzerlerindeki cezaevi elbise>e-r çıkartarak, şortlarla sanik sanca, .ederine oturdular..'^ Cezaevindeki "...zorbaca, insanlık dışı baskılardan..kölelik simgesi olan sevk zincirinden,." yakınan tutukluları, Başkan, şöyle yanıtladı:

"Biz yargı yapmak zorundayız, siyasete karışmayız Suçunuz o derece önemli değil. Neden yargıyı güçleştiriyorsunuz? Tek tip elbise giyip gelseydiniz, şimdi tahliye olurduz..."³

İşte özgürlüğün bedeli...

(1) Ceza ve Tutukevlerinin Yönetimsel Düzeni, Adalet Bakanhğ: An k.1978 s.97

(2) Tek Tip, Cumhuriyet 20.11.1987

(3) Don-Gömlek P'rotesto, Milliyet 20.11.1987